

Тетяна Панфілова –
кандидат історичних наук, доцент
кафедри політичних наук і філософії
Львівського регіонального інституту
державного управління Національної Академії
державного управління при Президентові України

Роль Греко-католицької церкви та її духовенства у формуванні й діяльності структур громадянського суспільства Галичини (XIX–XX ст.)

Висвітлено події XIX–XX століття в Східній Галичині, відродження та консолідацію українських національно-патріотичних сил навколо греко-католицького духовенства, яке відіграло винятково важливу роль у формуванні та становленні громадянського суспільства, поширюючи освіту, культуру, національно-патріотичний дух.

Ключові слова: Східна Галичина, греко-католицьке духовенство, громадянське суспільство, національна свідомість, національно-патріотичний рух, культура, освіта.

Постановка наукової проблеми та її значення. Так історично склалося, що на початку українського національного відродження у Східній Галичині на зламі XVIII–XIX століть важлива роль у цьому процесі належала Греко-католицькій церкві та її духовенству. «Українське греко-католицьке духовенство, – пише Андрій Качор, – за браком інших вищих верств суспільности, муіло перебирати на себе провід українським народом в Австрійській монархії, хоча не було до того приготовлене» [1, с. 9]. Про це писав і Кость Левицький, який вважав: брак світської інтелігенції зумовив те, що «національний провід перейшов до рук духовенства, яке і було первісним чинником нашого національного відродження. Тому й провідну староруську партію було названо Святоюрською» [2, с. 100].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Щоб виконати місію національного провідника українського національного відродження, галицькому духовенству потрібно було здобути вищу освіту для організації широкого загалу до національної розбудови. Історик Греко-католицької церкви отець Ізидор Сухоцький теж вважав, що за відсутності своєї шляхти духовенству необхідний такий рівень освіти, щоби вона була спроможною взяти на себе провід народу. Бо тільки освічене галицьке духовенство могло на довгі роки очолити провід народу та розпочати його освіту, щоб піднести релігійність та організувати до національної розбудови [3, с. 8–10].

Роль Греко-католицької церкви в суспільно-політичному і національно-культурному житті українців значно зросла після церковних реформ цісаря Йосифа II 1874 р., коли було усунено нерівноправність Римо-католицької та Греко-католицької церков, священики звільнені від панщинних повинностей та відкрито греко-католицькі семінарії. Це сприяло формуванню українського духовенства та відкривало йому доступ до навчально-виховного процесу в початкових і середніх школах. Це було зумовлено багатьма обставинами об'єктивного і суб'єктивного характеру, насамперед традицією громадської діяльності Греко-католицької церкви як інституції з чіткою структурою та численним духовенством. Тому вона і стала активним суб'єктом громадського життя.

Ця обставина й зумовила досить швидке кількісне зростання української інтелігенції, провідне місце в якій належало греко-католицькому духовенству. Саме воно вже у 50-х рр. XIX століття створювало церковні братства – нащадки традиційних розсадників української культури. У братствах гуртувалися селяни та міщани, а в містах – найсвідоміші елементи з ремісничих та урядничих станів. «Братства, – пише Микола Творидло, – подекуди мали свої заповомові каси» і прагнули бути виразниками національної та суспільної ідеї, на той час іще відносно слабкої.

© Панфілова Т., 2014

Історичні студії

По селах священики переважно звертали увагу на економічне становище українського народу як на проблему першої ваги, і навіть інколи «в цих справах забирали важний голос». 1849 р. шляхта львівських братств звернулася до братств Галичини, щоби всі дбали та запроваджували школи з дякоучителями, котрі би показували людям ремісничі та господарські знаряддя. Братства послідовно виступали за знищення пияцтва, яке міцно укорінилося як «засіб визискування селянських мас корчмарями» [4, с. 14–15, 32–33].

Боротьба з пияцтвом стала загальнонародною справою як з національним лихом. У Галичині було 23 269 корчем і шинків. На одну корчму припадало 233 душі, 20 літрів випитої горілки. Пияцтво звело українське село до упадку, а селян – до отупіння. Заборгованість українських селян становила понад 22 мільйони гульденів. Селяни щороку сплачували заборгованість у розмірі 6663 гульдени, або 60 % майна. Саме за цих трагічних обставин пролунав тривожний голос Греко-католицької церкви. 1874 р. митрополит Йосиф (Сембратович) звернувся до народу з посланням «О великім достоїнстві чоловіка». Це послання сучасники назвали «початком справжнього культурного й економічного пробудження нашого села». Другим посланням 4 серпня 1874 р. «Братства тверезості» митрополит заохочував духовенство боротися за «отверезіння народу та створення у кожному селі місії проти пияцтва», а також «Братств тверезості» [5, с. 14–15, 32–33].

За словами Андрія Качора, «акція митрополита Йосифа Сембратовича – це перша свідомо спроба духовенства і української церкви мобілізувати українське селянство до самооборони під гаслом: “Молімося, тверезіймо і трудімося”, “Хрестпобідив підданство, – поборе й пияцтво”, та що “цією акцією митрополит врятував галицьке селянство від матеріальної руїни та усунув головну перепону до його духовно-культурного й економічного відродження”».

«Братство тверезості» охоплювало понад 75 % українських парафій на Галичині, відіграло важливу роль у розгортанні діяльності «Просвіти», загалом у формуванні та становленні селянських кооперативів. 1864 р. визначний діяч «Просвіти» Степан Качала опублікував працю «Що нас губить і що нам допомогти може». Автор розповів, як заснувати громадські позичкові каси та громадські крамниці та як створювати самодопомогу від усякої лихви й пияцтва [6, с. 16–18].

Греко-католицькій церкві належала важлива роль в організації видавничої справи. Заснована у Жовкві василіанська друкарня стала однією з найбільших на Галичині, публікувала безліч книжок релігійно-освітнього характеру, видавала релігійний місячник «Місіонар», який мав найбільший наклад та став улюбленим читанням широкого загалу, насамперед селян. Жовківська друкарня стала найбільшою у Галичині.

У середині XIX століття розгорнув широку діяльність Львівський ставропігійський інститут, який діяв на підставі австрійських урядових розпоряджень та статуту 1864 р. Його членом міг стати кожен русин, який був католиком східного обряду, мав бездоганну моральну поведінку і добру репутацію, а також посідав достатньо високе становище у суспільстві. Керівним органом інституту була рада старійшин, чи рада правління. Члени Ставропігії виконували свої обов'язки безкоштовно та сплачували щомісячні внески на потреби інституту. На загальні збори всіх членів скликали письмовим запрошенням. В управлінні інститутом утверджувалися демократичні засади.

У 30-х рр. XIX століття розгортається видавнича діяльність Ставропігії. А в 1848–1849 рр., коли виникла потреба видавати український часопис та брати участь у політичному житті, засідання ради інституту проводилися щотижнево. До 1883 р., тобто до часу створення Наукового товариства імені Т. Шевченка, Ставропігія залишалася єдиною науковою інституцією галицьких українців [7, с. 132–141].

Найпліднішим періодом діяльності Ставропігії були 1864–1890 рр. Після статутного закріплення за Ставропігією права займатися науковою діяльністю вона розмежувала свої функції із Галицько-руською матицею, яка писала та публікувала популярну літературу для народу, а інститут готував «учебні книги» для «вищого сословія».

Наукова діяльність Ставропігійського інституту проводилась у рамках культурно-просвітньої програми тогочасної галицько-руської еліти. Було написано монографію Дениса Зубрицького з історії Галицької Русі, яка утверджувала самобутність русинів-українців, усувала почуття меншовартості, особливо в стосунках із польським народом, тощо. У 1868–1872 рр. зусиллями Ставропігії

опубліковано «Галицько-Руський літопис», «Галицько-Волинський літопис», «Слово о полку Ігоревім». А в другій половині 1870-х рр. надруковано два томи «Актів» з історії Південної та Західної Русі, а також з історії Ставропігійського братства.

Окрему сторінку в науковій діяльності Ставропігійського братства займали студії з історії церкви, архівів Унівського та Онуфріївського монастирів, каталоги Перемиської Капітули, використані Іваном Франком у розвідках про Івана Вишенського; публікація матеріалів до історії українських єпископств – Перемишлянського, Самбірського та інших. З другої половини 1880-х рр. із нагоди святкування трьохсотлітнього ювілею Львівської ставропігії почалося упорядкування її архіву та підготовка до друку архівів Братства.

З початку 90-х рр. XIX століття Ставропігійський інститут почав втрачати суспільну значимість та згортав, головним чином, наукову діяльність. Продовжувачем цієї справи стало Наукове товариство імені Т. Шевченка, яке залучало до своєї діяльності і членів Ставропігійського Інституту [8, с. 141–149].

Активна участь Греко-католицької церкви та її духовенства у різних аспектах громадсько-культурного життя Галичини зумовила те, що на зламі 1870–1880-х рр. «визначальний вплив на духовне життя селянства, – пише Олена Аркуша, – зберігала за собою Українська греко-католицька церква», що «у Галичині, за умов зростання суспільно-політичних рухів, ці процеси мали свої особливості, що випливали зі специфіки національного руху». Адже якщо у європейських країнах носіями духовної та світської влади були різні соціальні прошарки, то для галицьких українців священнича генерація, яка упродовж середини XIX століття охоплювала фактично всю інтелігенцію й уособлювала одночасно як релігійний, так і національно-релігійний провід, творила міцну основу впорядкованості світу. Йшлося також про консолідацію суспільно-політичних і церковно-релігійних сил для полагодження головних соціально-економічних і національно-політичних проблем, які тоді назріли перед галицьким суспільством. Загалом простежувалося прагнення церкви повернути собі лідерство у національно-політичному русі. Таким чином, вона поступово ставала справжньою українською національно-політичною силою. «Нам, русинам, – стверджувала народовецька інтелігенція, – коли щось удавалося, то тільки сякою-такою солідарністю», тому «ми повинні довести до того, щоби всі, а всі русини, що живуть у нашім краю, узнали себе рідними братами, синами однієї неньки, щоби всі межі собою щиро, як браття любилися» [9, с. 119, 121–124, 134–135].

За цих обставин і почалася модернізація національної політики на платформі Греко-католицької церкви та її прагнення утвердити своє лідерство у національно-політичному русі, шукаючи універсальну платформу консолідації українських сил, котра поєднувала б австрійський лоялізм, католицькі цінності й українську окремішність, а також важливість організації широкого загалу та подолання політичної пасивності [10, с. 105–106].

Загалом на зламі 70–80-х рр. XIX століття Греко-католицька церква намагалася пристосуватися до нових обставин, породжених віяннями християнської релігії, та обґрунтувати своє місце у новому світі. Тому саме в цей час Греко-католицька церква почала перетворюватися у справді національну українську політичну силу [11, с. 105–106].

Визначальний вплив на зростання громадської активності греко-католицького духовенства для полагодження складних соціально-економічних та національно-політичних проблем галицького суспільства наприкінці XIX – на початку XX століть мала енцикліка папи Лева XIII 1891 р. «*Regum poavatum*». У ній докладно з'ясовано причини загострення соціальних конфліктів та шляхи і засоби їх подолання на засадах християнської солідарності. Папа закликав духовенство створювати національні католицькі партії.

Уже в одному зі своїх перших пастирських послань, зокрема 2 серпня 1899 р., після публікації енцикліки «*Regum poavatum*», Андрей Шептицький, тоді ще станіславівський єпископ, запевняв свою паству: «всю мою і вашу увагу бажаю звернути на ті невідрадні обставини у вашому життю, котрі загрожують дочасному вашому життю, вашому здоров'ю, добробутові, просвіті і нашим спільним народним інтересам». Тому «разом заводіть по ваших селах крамниці християнські, шпихліри громадські і всякі інші пожиточні установи»; «у нас, священників, знайдете завжди не лише пораду, але оскільки вона буде в наших силах також і поміч»; «дочасним добром є все те, що народ за спільне своє добро уважає», а це «зберегти і примножити обов'язок патріота» [12, с. 13, 25].

Історичні студії

Своє бачення папської енцикліки «*Reum novatum*» та пристосування її принципів до специфічних галицьких обставин митрополит Андрей докладно з'ясував у пастирському посланні 21 травня 1904 р. «О квестії соціальной». При цьому митрополит керувався соціально-економічними та національно-політичними міркуваннями, що загалом суспільні проблеми слід полагоджувати на принципах загальнолюдських та християнських цінностей.

Ось головні тези митрополита:

– У наш час соціальні труднощі вирости, актуалізувалися, розширилися, стали загальними і, таким чином, витворили стан зовсім не нормальний, котрий називаємо соціальною квестією, тому слід шукати зародки зла, котре з кожним днем росте і розширюється.

– Демократичний рух у Європі під стягом оборони убогих і скривджених не є для церкви чужим, бо і дух Христового Євангелія – це дух щирий і широко демократичний.

– Не можемо солідаризуватися з інтересами якого-небудь суспільного класу, не входимо у зв'язок із жодною партією; при суперечних, однак, інтересах верств багатших та убогих стаємо по стороні убогих, щоби християнською і легальною акцією поліпшити їх долю.

– «Чи то ненависть класова, чи то порок, чи то прикрито патріотизмом ... кожна ненависть є не християнською, бо відвертає від Бога і правди, є справжнім злом і нещастям. Тому наш прапор – це прапор любові, який ніколи не входить в союз з прапором якої-небудь ненависти».

– Стосовно розв'язання соціальних проблем є дві протилежні відповіді: християнства та соціалізму. Наміри соціалістів дійти до абсолютної економічної і суспільної рівності всіх людей через знесення приватної власності недосяжні, бо людина не задоволена мінімумом. Тому програма соціалістів неправдива, бо противиться природному праву людини на власність, яка, до того ж є освячена звичаєм. Церква визнає спільну власність, але не примусову.

– Утопія думати, що комунізм можливий при звільненні та послабленні користуванням власністю і послухоу, котрих і так уже мало в суспільстві.

– Держава чи суспільство, котрі би порушували права особи чи родини, приносили би їм не користь, а шкоду. Соціалісти, ставлячи загалом опіку суспільства і державності замість опіки батьківської, помиляються, бо виступають проти природної справедливості й порушують основи в суспільстві, пов'язані з родиною.

– Відкриті рани суспільства, на котрі соціалісти шукають ліків для розбуджених пристрастей, – нездійсненні. Тому Католицька церква, виходячи з Євангелія, вливає елей миру, ведучи людей Христовими дорогами, усмиряє боротьбу суспільних прошарків. Усі люди – брати, і тому мають жити не в боротьбі, а в згоді, злагоді й любові.

– Стосовно досягнення церквою її соціальних принципів, то завдання духовенства полягає в тому, щоби «брати ініціативу в тій акції, держати її в руках і дати пастві можливість знайти лік на суспільні рани, котрі вони бачили» [13, с. 137–177].

Пастирське послання митрополита «О квестії соціальной» було неоднозначно сприйняте галицькою громадськістю. Очільники Радикальної партії й чимало громадсько-політичних діячів, зокрема Іван Франко, Михайло Павлик та інші, досить критично охарактеризували концепцію автора пастирського послання стосовно його поглядів на суть соціально-економічних і політичних конфліктів та шляхи й засоби їх полагодження.

Усе ж Іван Франко, насамперед у статті «Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм» (уперше опублікована у львівському «Літературно-науковому вістнику» 1904 р.), підкреслив, що «коли наші давніші пастирі призвичаїли нас до такого лінивства, до такої шаблонової аргументації та запліснілої мови, що треба незвичайного панування над собою, щоби читати її», а «єпископ, тепер митрополит Андрей Шептицький від самого свого вступлення на єпископство почав призвичаювати нас до іншого тону, інших форм, іншого характеру, який панує в його посланнях. Почати з того, що замість запліснілої псевдоцерковщини, якою промовляли його попередники, тобто дивоглядної мішанини церковнослов'янської лексики з новочасною морфологією, він пише свої листи чистою галицько-руською народною мовою, а подекуди, приміром у голоснім посланні до гуцулів, не цурається промовляти навіть діалектом, – річ досі нечувана у наших церковних достойників, які в своїм обмеженні вважали себе, мабуть, не лише владиками душ, але також владиками мови, яку

вважали дозволенім калічити та перекручувати по своїй уподобі. Митрополит Андрей ще в однім пункті виявився новатором. Він не промовляє так, як його попередники, з висока, авторитетно, напущеним і ніби маєстатичним тоном, не ходить на ходильницях і не „возвищає”, а говорить по-просту як рівний з рівним, як чоловік до людей, радить, упоминає, іноді й волає, не лякаючись ужити енергійного слова, де річ того вимагає. Любить ілюструвати свою промову прикладами з життя, фактами з власної обсервації. І це все дає його посланням те „живе дихання”, без якого всяка моралізація завсіди лишається мертвою. І, нарешті, що найважливіше, митрополит Андрей без порівняння більше знає життя, його дійсні інтереси і конфлікти, ніж його попередники, фахові теологи та „римські доктори”. При тім він далеко ширше познайомлений із сучасною наукою і не береться до обговорювання складних, життєвих питань з тою дитинячою невинністю або тим засобом не стільки здорового, скільки „простого хлопського”, тобто зовсім некультурного і неотесаного розуму, який так немило вдаряв у ніс кожного хоч трохи до науки причасного чоловіка в давнішій нашій пасторальній літературі. Митрополит Андрей говорить про речі, як європеєць. Він сам думає і силує думати кожного, хто хоче розмовляти з ним» [14, с. 499–500].

Стосовно громадянської душпастирської діяльності митрополит Андрей, на переконання І. Франка, «кладе дуже широкі межі, допускає різні напрями, не схиляється до політичності та не вважає відповідним накидувати духовенству усе... Мусимо також віднести се як річ дуже розумну і людяну, у противенстві до деяких латинських, спеціально польських єпископів» [15, с. 502].

З іншого боку, щодо самої суті пастирського послання, Іван Франко сказав: «Ні, соціальне питання наших днів далеко скомпліковане, важке і застаріле, аніж це здається митрополитові».

Далі Іван Франко стверджує, що цю розмову з приводу пастирського послання він розпочав не для пустої полеміки, а для «критичної дискусії про справи життєві, важні для нашого народу». Тому стосовно пастирського поучення митрополита не можна сказати, що «ми в есенціональних речах не згоджувалися з позитивними тезами, висловленими у посланні», а в тезах, які порушені у посланні, «ми не піднесли докір йому, не в ушерб його авторитетові, бо ж він і сам з натиском підносить, що у справах політики і науки священник повинен виступати лише як приватний чоловік, а не свята особа» [16, с. 520].

Усе ж досить різка характеристика суті принципів автора пастирського послання на основні причини соціально-політичних проблем капіталістичного суспільства та засобів і методів їх розв'язання могла бути нав'язана певною ідеалізацією Франком марксистської концепції побудови соціалістичного суспільства як ідеалу розв'язання складних соціально-економічних і політичних проблем тодішнього суспільства. Адже ці соціологічні роздуми Івана Франка щодо марксистської концепції соціалізму контрастують з його працею «Що таке поступ?», опублікованою 1903 р. Тому принципово важливо саме через призму цієї праці ще раз поглянути на пастирське послання митрополита Андрея «О квестії соціальной» – з одного боку та статті Івана Франка «Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм» – з іншого.

Внаслідок критичного аналізу історичного досвіду багатьох народів та суспільств Франко дійшов таких висновків:

По-перше. Соціальна нерівність – продукт розвитку суспільства, так як і боротьба, котра є основою подальшого його розвитку, його поступу. Тому соціальна рівність і довела б людей до цілковитої байдужості й закостенілості. Але цього нема чого боятися. Адже сама природа дбає за те, аби між людьми її не було, бо свобода боротьби повинна бути і є основою людської політики.

По-друге. Комуністи стоять на тому, пише Іван Франко, що все зло у суспільстві походить не від поділу праці, а від поділу власності. Але власність кожної людини є витвором його праці, то й не дивно, що він має всі права на продукт своєї праці. Все ж, на думку комуністів, було б добре, коли б у суспільстві не було зовсім приватної власності. Тому праця спільна, а її плоди – не спільні. А треба так, щоб і праця, і її плоди були спільними. Власне, саме тому, на думку комуністів, приватна власність є «терном у їх оці», а отже й подальшого поступу та джерелом нерівності й несправедливості. Тому вона повинна бути скасована, а суспільство – побудоване на нових засадах: спільна праця, спільна власність, спільне використання її наслідків.

Із цього приводу Іван Франко резонно відзначив, що у спільній праці, а отже й у спільному вживанні її продуктів, є певні межі, до яких комунізм не може сягати, як і до звичайного домашнього господарства, де кінчається спільність. «Саме тому запровадження спільности, і то примусової, могло

Історичні студії

би бути такою каторгою, таким нещастям для многих людей, що й комуністи по кількох невдалих спробах покинули сю думку». Адже люди з природи, робить висновок Франко, не всі однакові й ніколи не будуть однакові.

По-третє. Соціал-демократичні партії дотримуються засад, що тільки на основі соціалістичних принципів можна здобути для народу панування, захопити в свої руки державну владу аби знищити її і дати всім громадянам найповнішу свободу, бо майбутня народна держава мала б стати вселюдною, понад життям усіх громадян. Адже ця народна держава буде опікуватися людиною від колиски до гробової дошки. Вона виховує його таким громадянином, якого їй потрібно, дає йому заробіток і державне, відповідне до його праці й заслуг, забезпечення. «Отже, – робить висновок Іван Франко, – віра в необмежену силу держави у будучім устрою від уродження до смерті».

По-четверте. «Є дещо привабливе в такому погляді на “народну державу”. Але є у тім погляді деякі гадки, які будять певний сумнів. Насамперед та величезна сила держави налягла би страшним тягарем на життя кожного поодинокого чоловіка. Власна воля і власна думка кожного чоловіка мусіла би шезнути, занидіти, бо ану ж держава признає її шкідливою, непотрібною. Виховання, маючи на меті виховувати не свобідних людей, але пожиточних членів держави, зробилось би мертвою, казенною духовною муштрою. Люди виростали і жили б в такій залежності під таким доглядом держави, про який тепер у найабсолютніших поліцейських державах нема й мови. Народна держава стала би величезною народною тюрмою. А хто були б її сторожі? Хто держав би в руках кермо тої держави? Саме про це національні демократи виразно не говорять, та у всякім разі ті люди мали б у своїх руках таку величезну владу над життям і долею мільйонів своїх товаришів, якої ніколи не мали найбільші деспоти». Влада, котра буде вигнана дверима, вернулась би вікном. Не було би визиску робітників через капіталістів, але була би всевладність керманічів – усе одно, чи родовитих, чи вибраних – над мільйонами членів народної держави. А маючи в руках таку необмежену владу, хоч би на короткий час, легко могли би ті керманічі захопити її назавжди.

По-п’яте. «І як легко при таких порядку відняти серед людності корінь усякого поступу і розвитку та довівши весь загал до повного отупіння загального, насильно зупинити його на тім ступені на довгі віки, придушуючи всякі такі сили суспільности, що пхають вперед, роблять певний заколот, будять невдоволення з того, що є і шукають чогось нового. Ні, соціал-демократична “народна держава” не витворила би раю на землі, а була би у найліпшій разі великою завадою для дійсного поступу» [17, с. 7, 9, 14, 18–19, 123–124, 133–134].

На жаль, геніальні передбачення Івана Франка про можливі трагічні соціально-економічні й національно-політичні наслідки побудови соціалістичного суспільства було повною мірою реалізовано комуністичними партіями – спочатку в Радянському Союзі, а потім і в країнах Центрально-Східної Європи, Китаї, Північній Кореї, Кубі, Камбоджі, в яких запанував кривавий людиноненависницький режим. Знищено десятки, сотні мільйонів невинних людей, серед яких український народ.

А стосовно різних поглядів Івана Франка та митрополита Шептицького на причини соціально-економічних та політичних конфліктів, а отже на засоби й методи їх подолання, то вони не були визначальними. Головне полягало у прагненні цих двох великих українців забезпечити національну свободу українського народу та реалізувати споконвічне прагнення відновити свою державну незалежність і соборність. Саме це і визначало справжнє місце і роль Івана Франка та митрополита Андрея Шептицького як видатних громадсько-політичних і державних діячів наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ століть.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Що ж до подальшої церковної і громадської діяльності митрополита Андрея Шептицького, як стверджує Василь Марчук, то керована ним Греко-католицька церква у ХХ століття вступила з вагомими досягненнями, завдяки яким «вона та її вірні засвідчили готовність включитися у визвольні змагання» не лише за національно-культурні права, а й за державну незалежність і соборність України [18, с. 124–125].

Джерела та література

1. Качор А. Роля духовенства і церкви у відродженні Західної України / Андрій Качор. – Вінніпег : Накладом Української Вільної Академії, 1999. – С. 9.

2. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців. 1848-1914. На підставі споминів / Кость Левицький. – Львів, 1926. – С. 100.
3. Сухоцький І. Що дала Греко-католицька церква і духовенство українському народові / І. Сухоцький. – Філадельфія, 1951. – С. 8–10.
4. Творидло М. 50 літ «Просвіти» на полі економічнім; Пашук В. Економічна діяльність «Просвіти» крізь призму невідомої праці Миколи Творидла. – Львів, 2002. – С. 14–15, 32–34.
5. Там само.
6. Там само. – С. 16–18.
7. Орлевич І. Структури та організаційна діяльність Львівської Ставропігії (кінець XVIII – друга половина XIX ст.) / Ірина Орлевич // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність : зб. на пошану проф. Юрія Сливки. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – Вип. 7. – С. 132–141.
8. Киричук О. Історичні дослідження діячів Ставропігійського Інституту у Львові / О. Киричук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність : зб. на пошану проф. Юрія Сливки. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – Вип. 7. – С. 141–149.
9. Аркуша О. Український національно-політичний рух у Галичині наприкінці XIX століття / Олена Аркуша // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997. – Вип. 3–4. – С. 119, 121–124, 134–135.
10. Мудрий М. Спроби українсько-польського порозуміння в Галичині (60–70-ті роки XIX століття) / Мар'ян Мудрий // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997. – Вип. 3–4. – С. 105–106.
11. Там само.
12. Митрополит Андрей Шептицький Життя і діяльність церкви і суспільне питання. – Т. 2. – Кн. 1. Пастирське вчення та діяльність / за ред. Андрія Кравчука. – Львів : Вид-во оо. василіан «Місіонер», 1998. – 580 с. – С. 13, 25.
13. Пастирське послання митрополита Андрея Шептицького «О квестії соціальной» // Митрополит Андрей Шептицький, життя і діяльність. Документи і матеріали. 1899–1944. – Т. 2 : Церква і суспільне питання. – Кн. 1: Пастирське вчення та діяльність / за ред. Андрія Кравчука. – Львів : Вид-во оо. василіан «Місіонер», 1998. – 570 с. – С. 137–177.
14. Франко І. Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм. Уваги над пастирським посланням митрополита Андрея Шептицького «О квестії соціальной» (1904) / Іван Франко // Будівничий української державності : хрестоматія політологічних статей Івана Франка / упоряд. Дмитро Павличко. – К. : Видавн. дім «Києво-Могилян. акад.», 2006. – 637 с. – С. 499–500.
15. Там само. – С. 502.
16. Там само. – С. 520.
17. Франко І. Що таке поступ? / І. Франко. – Коломия, 1903. – 159 с. – С. 7, 9, 14, 18–19, 123–124, 133–134.
18. Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська Греко-католицька церква в суспільному житті України XX століття / В. Марчук. – Івано-Франківськ : «Плай», 2004. – 196 с. – С. 124–125.

Панфилова Т. Роль Греко-католической церкви и ее духовенства в формировании и деятельности структур гражданского общества Галиции (XIX–XX вв.). Освящены события XIX–XX века в Восточной Галиции, возрождения и консолидации украинских национально-патриотических сил вокруг греко-католического духовенства, которое играло важную роль в формировании и становлении гражданского общества, распространяя образование, культуру, национально-патриотический дух.

Ключевые слова: Восточная Галичина, греко-католическое духовенство, гражданское общество, национальное сознание, национально-патриотическое движение, культура, образование.

Panfilova T. Role of the Greek-Catholic Church and its Clergy in Formation and Activities of Civil Society Structures of Halychyna (XIX–XX centuries). The events of the XIX–XX centuries in Eastern Halychyna, renaissance and consolidation of Ukrainian national-patriotic forces around the Greek-Catholic clergy are highlighted in the article. Exceptional and important role of the Greek-Catholic clergy for the formation and making of civil society through the spreading of education, culture, patriotic spirit is shown.

Key words: Eastern Halychyna, Greek-Catholic clergy, civil society, national consciousness, national-patriotic movement, culture, education.